

השמעת קולות מוחלשים: על אלינור אוסטרום ועל העלאת קרנו של המחקר האנתרופולוגי המשווה בעידן הנאו-ליברלי

ראמז עיד

המחקר האנתרופולוגי המסורתי התמחה בלמידה לעומק של חברות קטנות, אך חוקרים רבים מנסים לתרום להבנת השפעותיהן של הגלובליזציה והנאו-ליברליות בעולם, ובייחוד בהקשר סביבתי-כלכלי. המאמר סוקר חלק מעבודותיהם של אנתרופולוגים מרכזיים שקראו לשלב את הידע האנתרופולוגי עם תחומי ידע אחרים באמצעות יצירתם של מחקרי שדה משווים. הוא מתמקד לשם כך בתרומתה של אלינור אוסטרום להבנת המוסד של נחלת הכלל וטוען שבבסיס הפרסום הרב שהתאוריות של אוסטרום זכו לו, עמדו המחקרים האנתרופולוגיים המשווים. המאמר טוען עוד שהידע שאנתרופולוגים אחרים מייצרים לאחרונה מאיר את תפקידו החשוב של המחקר האנתרופולוגי, שהוא לרוב בעל אופי מקומי ומסוים, דווקא בהתמודדות עם שאלות ועם אתגרים של העידן המודרני.

מילות מפתח: נאו-ליברליות, גלובליזציה, מחקר אנתרופולוגי משווה, אלינור אוסטרום, נחלת הכלל

אין עוררין על כך שהמחקר האנתרופולוגי תרם רבות להבנת השפעותיהן של גלובליזציה ונאו-ליברליות ברחבי העולם. האנתרופולוגים התמחו באופן מסורתי במחקר ובלמידה לעומק של חברות קטנות, ניתחו את הגיוון האנושי ביצירת מידע וייצוגים חברתיים

* ד"ר ראמז עיד, המכללה האקדמית כנרת ומכללת סכנין.

דואר אלקטרוני: ramezeid@gmail.com

מקומיים והשוו בין תרבויות העולם. ואולם, בתוך אותו "כפר גלובלי", המתואר בתקשורת בדרך כלל כעולם בלא גבולות, לעתים נדמה לנו כיום כי כל האחרים כבר עושים אותו דבר. אנשים נוסעים בין ארצות שונות בתדירות שלא עלתה בעבר על הדעת, ומחקרים של תחומי דעת אחרים מדגישים את הפוטנציאל הרב ואת השימושיות של אותה גלובליזציה. עובדות אלו מחייבות אותנו היום לשאול איפה זה מציב את האנתרופולוגיה ואיך היא יכולה לשמור על אפיונים ייחודיים משלה אל מול כל השאר. מצד אחד, תשובה אפשרית היא שבשעה שרבים מהלכים בין תרבויות ומקומות שונים למטרות מעשיות יותר, האנתרופולוגים מנסים לייצר ידע למטרת ייצור הידע עצמו. מן הצד אחר, אפשר לטעון שתשובה זו אינה די משכנעת, כי גם אנתרופולוגים רבים מנסים לא פעם לבחור את נושאי המחקר לפי שיקולי הקריירה האקדמית שלהם בלבד. עם זאת, יש דבר-מה המייחד אותנו לאורך כל הדרך: מודעותנו הפוליטית ונקודות המבט של עבודותינו, המייצרות, לתקוותנו, השפעות פוליטיות במקומות שהשקענו בהם את מרצנו ואת זמננו ואף הצלחנו לגלות בהם את עולמותיהן המורכבים של הקהילות המקומיות (Da Col & Graeber, 2011).

כדרכו של כל עניין פוליטי, אנו נוקטים עמדה. ההוכחה לכך מתבטאת בקושי למצוא אנתרופולוגים בעולם המודרניים עם מי שרואים בעצמם חברים בתוך "האליטה המודרנית" או עם מי ששואפים לכך. המבנה הכלכלי העולמי מאפשר, ולפעמים אף מעודד, תופעות של התבדלות חברתית, כמו המעבר של האליטות לגור ולחיות בשכונות נפרדות ששעריהן סגורים (תרתי משמע). כאשר יותר ויותר שכבות בחברה מודרות מן הפרויקט הלאומי, שהתחייב, או ניסה להתחייב, לבנות מדינה מוגנת ולהבטיח חיים הולמים לכל אזרח, לאנתרופולוגים חסרה האמפתיה למי שמצליחים לבסס את עצמם כ"קרובים לצלחת" לעומת מי שנכשלים בכך (Castells, 2000; Comaroff & Comaroff, 2001). עובדה זו מסבירה גם את נטייתנו להתרחק מן המונח "קוסמופוליטי", המשמש במדעי חברה אחרים (Friedman, 1997), בשל הביקורת שנמתחה מכיוונם של אנתרופולוגים רבים, שראו בו מונח אירו־צנטרי הקשור בתפיסות אוניברסליות של המחשבה האנושית ותוצאת לוואי של "הנרטיב המודרני" שיוצר במערב (Kahn, 2003). קאהן הציע לאמץ בכל זאת סוג חדש של קוסמופוליטיות באנתרופולוגיה, המוכנה לשמוע את קולותיהם של אנתרופולוגים חברי תרבויות לא מערביות, כי הם אינם שבויים בתוך ההקשר הקלאסי של אותו "ייצוג מערבי של האוניברסלי" (Kahn, 2003, p. 412).

האנתרופולוגים מגדירים את תחום הדעת כמחקר תרבויות, ובו־בזמן הם מדגישים שלכל תרבות בעולם יש ערך שווה לאחרות. מן הסיבה הזאת הם נוטים לתאר כל ניסיון להבחין ביניהן על-ידי השימוש במונח "תרבות פרימיטיבית" לעומת "תרבות מתקדמת מודרנית" כניסיון "לא רק מוטעה, אלא גם מדכא" (Kuper, 2005, p. 223). קופר האמין שעל האנתרופולוגים להגביר את מאמציהם ליצור מחקרים בני־השוואה, המפיהים תקווה בעולם החדש. לדבריו, המחקרים צריכים להתמקד בקבוצות שאינן נמנות עם

האליטות, והן מנסות "להתנגד", "להתאגד נגד" או "להסביר מחדש" השפעות חיצוניות ועליונות של המדינה ושל הכוחות הכלכליים הגלובליים ואת השינויים הדמוגרפיים המהירים המתרחשים בשל הגירה מואצת בין ארצות העולם (Kuper, 2005, p. 224). מחקרים כאלה מאפשרים לנו לראות טוב יותר את "האחרים", והם מייצרים "קהילות בנות-השוואה" המתמודדות עם אותן דילמות. תהליך זה משמש לנו הזדמנות לא רק לשלוח מסר של תקווה בעולם ההולך והופך להומוגני, אלא גם להזכיר שהאדם הקטן, השונה והיצירתי בטבעו, עודנו חי וקיים.

בהשראת קריאותיהם של קליפורד גירץ (Geertz, 1983) וג'ורג' מרקוס (Marcus, 1995), שעודדו את ממשיכי דרכם ליצור מחקרים משווים כאלה במטרה להפוך את האנתרופולוגיה לתחום רלוונטי יותר, יציג המאמר את השפעת עבודתה של הכלכלנית הפוליטית, אלינור אוסטרום. אוסטרום יצרה רלוונטיות כזאת בעצם ההשוואה בין מחקרים אנתרופולוגיים בקרב אוכלוסיות קטנות ומוחלשות בעולם בניסיונותיהן להתמודד עם השפעות גלובליות, כמו המדיניות הכלכלית הנאו-ליברלית, שהייתה תוצאה ישירה של המידע המפתיע כביכול, אך המשכנע, שהשוואה זו ייצרה לשימושם של תחומי ידע אחרים. עבודותיה השוו בין המערכות הבלתי פורמליות לבין המוסדות החברתיים של הקבוצות המקומיות, שהצליחו לשרוד זמן רב (חלקן מתועדות כבעלות היסטוריה רצופה של יותר מאלף שנה) ולשלוט באופן יציב ובריקימא במשאבים המצויים בנחלת הכלל, ולשם כך היא זיהתה מספר מצומצם של תכונות המאפשרות, לדעתה, יציבות ויכולת עמידה. התאוריה המשווה של אוסטרום הצליחה גם להתמודד עם התאוריה הליברלית של הרדין, "הטרגדיה של נחלת הכלל" (Hardin, 1968), שקראה להפרטה מוחלטת של משאבים שבבעלות משותפת. מחקריה המגוונים ופורצי הדרך הקנו לה שם עולמי, ובשנת 2009 היא הייתה לאישה הראשונה בעולם שזכתה בפרס נובל לכלכלה.

המאמר יסקור את עמדותיהם של אנתרופולוגים בולטים שקראו לגישה מחקרית משווה ברוח זו, ויטען שהמתודולוגיה שאימצה אוסטרום שימשה בסיס ליצירת תאוריות חדשות ופורצות דרך. תאוריות אלו השפיעו לא מעט על תחומי דעת אחרים והסיטו אותם לכדי כתיבה אתנוגרפית שבאמצעותה הם ניסו לספק הסברי עומק לתהליכים חברתיים ולתופעות שנבעו מעליית הנאו-ליברליזם בעולם. הסיפור של אלינור אוסטרום מדגים אפוא את נחיצות הידע האנתרופולוגי ואת נחיצות הכלים שהוא מציע, את הרלוונטיות הציבורית שלו ואת חשיבותו להבנת החברה ותיקונה, המתקיימות כולן באמצעות פיתוח שיח מתמשך עם תחומי דעת אחרים.

כעס וכלכלה נאו-ליברלית

שאלות בדבר הכיוון הרצוי שהאנתרופולוגיה צריכה לשאוף אליו ולהתפתח בו כבר נשאלו בשנות ה-50 וה-60 של המאה הקודמת. המעיין בכותרות המאמרים יכול להבחין

בדילמות הרבות של אותה תקופה. למשל, מאמרו של וורסלי (Worsley, 1966) ניבא שחורות לעתידו של תחום הדעת והציע לאנתרופולוגים להקדים ולשנות את כיוון המחקר כדי לשמור על רלוונטיות. לא די להעמיק את הידע שלנו על קהילות ועל קבוצות קטנות מן המקומות המרוחקים בעולם, הוא טען, אלא יש לשלב את הידע הזה במחקרים אחרים של העולם העכשווי המודרני, המתאפיין בהשפעתה ההולכת וגוברת של מערכת כלכלית דומיננטית חובקת עולם על הקהילות האלה. גוף (Gough, 1968, p. 405) דרשה להתייחס ברצינות להמלצותיו של וורסלי ועודדה את האנתרופולוגים "להשוות ולהבין את הקשרים הפנימיים בין פינות העולם ובין הקהילות המושפעות ממוסד חברתי אחיד, והוא האימפריאליזם הכלכלי הקפיטליסטי", הגורם לא רק ל"שינוי חברתי" או ל"מודרניזציה", אלא גם לסבל, לניצול ולפירוק של קהילות שלמות בצורה אלימה.

ואכן, מאז שנות ה-60 הפך תחום הדעת לקשוב יותר לקשרים גלובליים כאלה ולביקורתי יותר בכל הנוגע להקשרים של אי־שוויון. הגורם לשינוי באופיו של תחום הדעת היה האופן האינטימי שבו חקר האנתרופולוג את האינדיווידואל המתמודד עם כוחות חיצוניים בניסונו, הנואש לפעמים, לשמור על אורח חייו (González, 2004). הסוציולוג והאנתרופולוג הצרפתי, פייר בורדייה, נהג להשתתף באופן קבוע בשיח הביקורתי על המדיניות הכלכלית הגלובלית. הוא תיאר את מעורבותו כנובעת מתחושת אחריות ואף כמונעת מתוך "כעס לגיטימי" (Bourdieu, 1998, p. vii). בורדייה היה מודאג בשנות ה-90 של המאה ה-20 מן התוצאות ההרסניות של הכלכלה הנאו־ליברלית, ובייחוד מן המדיניות של קרן המטבע הבין־לאומית והבנק העולמי, מוסדות רבי־עוצמה שגרמו, לדעתו, לא מעט סבל אנושי וחוסר יציבות פוליטית בעולם השלישי. הוא אף הצהיר שהטרור האלים במדינות אלו "מהווה לפעמים מהפכה כנגד האימפריאליזם המודרני של המוסדות הבין־לאומיים" (Bourdieu, 2004, p. 71), כי מוסדות אלו מעודדים את "האימפריאליזם של האוניברסלי, אותה לאומיות מודרנית הנקראת אוניברסליות (בתוך טרמינולוגיה של "חירות", "זכויות אדם" וכד') כדי לכפות את עצמה על עמים וארצות אחרים, ועל־ידי כך היא יכולה להתייחס לכל תגובה שלהם כתגובה ראקציונית". בורדייה טען שמוסדות אלו מנסים לאכוף את המסורת המשפטית האמריקנית על כל כדור הארץ, בטענה שהיא "הרציונליות בהתגלמותה". דרך חשיבה זו גורמת, לדעתו, לאמונה בלגיטימיות של הפעלת אלימות בכל פינה בעולם למטרות "אוניברסליות" למיניהן.

בדומה לבורדייה, גם האנתרופולוגית האמריקנית, לאורה נאדר (Nader, 1972), דרשה מן האנתרופולוגים להכיר בכעסם לנוכח העוולות הנוגעות לאדם הקטן. היא טענה שכעס זה היה גורם ממריץ בהתפתחות האנתרופולוגיה בכלל, וכדוגמה לכך היא הביאה את סיפורו של "האב המייסד", לואיס הנרי מורגן, שהיה עד לחיסול המוסדות החברתיים של השבטים הילידיים בארצות הברית ולגירושם בסופו של תהליך אלים מאדמותיהם על־ידי המדינה וחברות מסחריות למיניהן. בנימה מעשית הציעה נאדר לאנתרופולוגים לחקור גם את הקשרים הסמויים בין חיי העניים לבין חייהם של מי שהפכו לעשירים,

בין המוסדות בעלי המונופול של כוח ההשפעה לבין המוסדות החברתיים של הקהילות השונות בתוך ארצות הברית ומחוצה לה. מחקרים כאלה, היא האמינה, יתרמו להבנת "חוסר היצריות והבירוקרטיה המתפשטת בקרב ארגוני החברה המודרנית", שהם "מוסדות בעלי השפעה גדולה ביותר על מספר רב של בני אדם" (Nader, 1972, p. 6). לדבריה, כך יתרמו האנתרופולוגים לפיתוח תאוריות לשינוי חברתי.

בשנים האחרונות לא היססה נאדר להשתתף בשיח הכלכלי-פוליטי, והיא המשיכה לכתוב על השפעת האידאולוגיה הנאו-ליברלית ההולכת ומתפשטת אל תוך המערכות המשפטיות והכלכליות של מדינות העולם. בספר שכתבה עם אוגו מתאי, מומחה למשפט בין-לאומי משווה (Mattei & Nader, 2008), תואר הנאו-ליברליזם כסוג של מהפכה נגד רעיונות סוציאליסטיים מתקדמים בדמות מדינת הסעד (welfare state) וכאידאולוגיה מודרנית "הדואגת לקדם עקרונות של הפרטת משאבים שבבעלות הציבור, להפוך אותם למוצר בר-שיווק ולהסיר את הפיקוח הציבורי על התנהלות הכלכלה, על מיקור חוץ ועל עקרונות כלכליים ליברליים אחרים המקדשים את רעיון הבעלות הפרטית של המשאבים" (Mattei & Nader, 2008, p. 43). כדי שהנאו-ליברליזם יוכל לקיים את הבטחותיו בדבר צמיחה כלכלית בלתי פוסקת עליו לחתור להתרחבות מתמדת למשאבים ולשוקים חדשים. נאדר ומתאי תיארו בפירוט רב איך עקרונותיו של הנאו-ליברליזם מקודמים באופן נמרץ באמצעות המוסדות הבין-לאומיים השונים, בדומה לטענותיו של בורדייה. באמצעות הכפפתן של מדינות שלמות וקהילות מקומיות לפילוסופיה ולחוקי הכלכלה בעשורים האחרונים מייצר הנאו-ליברליזם את "הסביבה האידאלית לביזה כלכלית ולשינוי חברתי פתאומי ומהיר של אותן קהילות" (Mattei & Nader, 2008, p. 46).

כדוגמה נוספת יש להזכיר את תרומתה של האנתרופולוגית, ננסי שפרייז, למאבק חוצה היבשות בסחר העולמי באיברים, שהמשר הנאו-ליברלי מעודד (Auyero, Bourgois, & Schepher-Hughes, 2015; Schepher-Hughes, 2004, 2014a, 2014b). המחקר והידע האקדמי שיצרה הביאו לכדי פעולה ממשית באו"ם, לשינויי חקיקה ואף למעצרים של מפרים שיטתיים של זכויות אדם. באחד המחקרים היא ראינה מאות תורמי איברים במדינות עניות ברחבי העולם ותיארה את תחושות הניצול המשותפות לרובם הגדול לאחר שעודדו אותם, בכסף או באלימות, לתרום איבר מגופם (Schepher-Hughes, 2004). כהכרה בתרומתה הרבה היא זכתה בפרס האגודה האנתרופולוגית האמריקנית.

ההשוואה כתרומה מדעית והשתתפות בשיח

גוף, קופר, בורדייה ונאדר הם בין האנתרופולוגים הבולטים לא רק בגלל מחקריהם, אלא גם בגלל נוכחותם והשתתפותם המתמדת בשיח הציבורי, בין היתר בשילוב ידע ושיתוף פעולה עם מומחים מתחומים אחרים. היעדרותם של חלק ניכר מן האנתרופולוגים

משיח זה היא דבר מוזר. הרי האנתרופולוגיה מסבירה איך עולמם של קהילות ואנשים הוא עולם הגיוני, והיא מאפשרת לנו להבין את ניסיון החיים שלהם, את אמונותיהם ואת הדרך שהם מייצרים בה ערכים בחייהם. לאנתרופולוגים יש מאגר עצום של ידע בנוגע לחיים בחברות אנושיות, וביכולתם להראות מה הופך את כולנו לשונים או לדומים. ואולם, מאמריהם נוטים לעתים להיות עבים, צפופים, טכניים ואף משעממים, ולא אחת נשמעת הטענה שחלק מהם גם אובססיביים בנוגע לפרטים ונותנים לתמונה הכללית להישכח ולהיעלם (Eriksen, 2006).

דיוויד גרייבר (Da Col & Graeber, 2011; Graeber, 2004) הזכיר שהתפתחותו של תחום הדעת שאנו מכירים כיום התאפשרה בצל ביצוע מעשים של כיבוש, קולוניאליזם ורצח עם. מאחר שהאנתרופולוגים מכירים את הקורבנות באופן אישי, הם הפגינו תמיד סימפטיה והתייחסו בדרכים שאנשים מתחומי דעת אחרים לא עשו מעולם. בכל הנוגע לאנתרופולוגים, התוצאה הייתה פרדוקסלית בצורה מוזרה: הם חשופים למאגר עצום של ניסיון אנושי חברתי ופוליטי, שאין רבים המכירים אותו, אך מאגר אתנוגרפי משווה זה נחשב בעיניהם כדבר מביש. ההתייחסות אליו מתאפיינת לעתים לא כמסורת המשותפת של המין האנושי, אלא כ"סודות הקטנים שלנו" (לא היה קשה לעשות זאת משום שהעולם האקדמי מאפשר התקדמות בהיררכיה עליידי ביסוס זכויות של בעלות על סוגים מסוימים של מידע והבטחת חוסר הגישה של אחרים אליו). גרייבר גם הציב בפנינו אתגר כשטען שהאנתרופולוגיה הפכה לתחום דעת המבוהל מן הפוטנציאל של עצמו. לדבריו, היא היחידה היכולה לייצר "הכללות בנוגע לאנושות", מאחר שהיא היחידה המתחשבת בכל האנושות, אך היא מסרבת לעשות כן (Graeber, 2004).

האנתרופולוג קליפורד גירן, שהשפיע מאוד על פיתוחה של שיטת המחקר האתנוגרפית הן בקרב האנתרופולוגים והן במדעי החברה או בתחומים נלווים, הדגים את המאמץ להפיק מחקרים אתנוגרפיים משווים, בייחוד מחקרים המשלבים הקשר חברתי או סביבתי דומה (Geertz, 1973, 1983). אחד המפורסמים שבמחקריו היה על האסלאם במרוקו ובאינדונזיה (Geertz, 1971). במחקר זה השווה גירן בין האופנים המנוגדים שבהם צמח האסלאם משני צדדיו של העולם התרבותי-דתי המוסלמי. הוא דן בניגודים אלו באופן מרתק, מתוך שימוש ביתרונותיהם של האתנוגרפיה ושל מחקר שדה ארוך ושילובם בחומרים היסטוריים ובניתוח נקודות המבט המקומיות של שתי הקהילות. יצירתו מספקת לנו הבנה מעניינת ועניינית של הגיוון המצוי בבסיס העולם המוסלמי הרחב, והיא בולטת באיכותה לעומת ספרים מכלילים ופשטניים, כמו ספרו של רפאל פטאי (וינגרוד, 2010; Patai, 1983). לטענת פלזון (Falzon, 2012), מחקרים כאלה יכולים להניב הבנות חדשות שיש להן תוקף מקומי, אזורי ואף עולמי.

תומס הילנד אריקסן, אנתרופולוג חשוב נוסף שקרא לשיתוף פעולה עם תחומי דעת אחרים (Eriksen, 2006, 2014a, 2014b), טען שהמידע והפרטים הרבים המצויים בעבודותיהם של האנתרופולוגים הם כמובן נחוצים מאוד, אך הוא מצר על כך שרק לעתים נדירות נבנים גשרים המחברים אותם לתחומי עניין אחרים או לקהל

הקוראים הלא מומחה. אריקסן זיהה מחסור חמור במאמציהם לגבות את מחקריהם בכתיבה המעודדת השתתפות של הקהל הרחב, משום שהדבר יוצר בעיה בדרך הצגתן של העבודות ומרחיק את המתעניינים הפוטנציאליים מן התחום. מנגד, הוא טען שיש בכוחם של מחקרים אנתרופולוגיים משווים לייצר "מתח וציפייה לבאות". לדבריו, תוצאות ההשוואות האלה מציבות אתגרים רבים בפני ההנחה המקובלת בדבר קיומן של קטגוריות ברורות ולא עבירות בין בני האדם, והן מייצרות הבנות המעידות על קיומן של ניעות ועמימות של הגבולות האתניים או על דמיון חברתי, בייחוד במקומות הסובלים ממלחמה בין "שונים" (כמו דמיון בשפה, בדת, במוסר או בדרך חיים). במילים אחרות, אריקסן טען שמה שמתואר בדרך כלל כמקום שיש בו "מאבקים אתניים", נובע מכוחם של האנתרופולוגים להבנות מציאות אחרת באמצעות הוכחת חוסר משמעותו של המושג, מאחר שבפועל אנשים אינם נאבקים לעולם על האתניות שלהם. כדי להיות חלק מן השיח המשתנה במהירות, הוא המליץ לאנתרופולוג לעזוב את שדה המחקר המוגדר שלו ולהציע, למשל, השוואה בין מקרים שונים של הלאומיות ההינדית, הימין הקיצוני באירופה, המאבק הפלסטיני וכדומה. חשיבות מקומו של הידע האנתרופולוגי טמונה בהצגת ייחודו של כל מקרה ובהבנה שהמאבקים הגלובליים, הטומנים בחובם כוחות שוק ליברליים וזהויות קולקטיביות, יהיו תמיד בעלי תכונות מקומיות, ועל כן אי-אפשר להתעלם מן ההקשרים האלה (Eriksen, 2006).

הדגמה טובה לתרומה אנתרופולוגית כזאת היא ספרו של בנימין ברבר (Barber, 1996). ברבר ניסה להסביר בספר את הסיבות לעליית "הפוליטיקה של הזהויות" בעת המודרנית ואת הקשר שלה למדיניות הנאו-ליברלית, המשתקפת מנקודות מבטם המקומית של גורמים במקומות אחדים בעולם. לטענתו, הדומיננטיות הגואה והמתרחבת של השוק הגלובלי מחלישה את כוחו של הציבור והופכת אותו לצרכן גרידא. הוא הזכיר בדבריו את איבוד המרחבים הציבוריים שהאזרחים יכולים להיפגש בהם בסביבה לא צרכנית וראה בהם גורם המשאיר אותם בתוך בועה ריקה המנוצלת בידי קבוצות פוליטיות בלתי רציונליות. במילים אחרות, איבוד התרבות של הדמוקרטיה השיתופית והוויתור על אחריות פוליטית לטובת כוחות השוק קשורים באופן הדוק לעלייתה של פוליטיקה המבוססת על "משחקי זהויות" ומעצימה ייצוגים מצומצמים של דת או זהות אתנית. כפי שהראה ברבר, היא מיושמת בדרכים אלימות ולא דמוקרטיות. בהתבססו על דרך מחשבה אנתרופולוגית הפך הספר לרב-מכר בין-לאומי, אף על פי שאינו נחשב ספר אנתרופולוגי במונח הקלאסי. ייתכן שהסיבה לכך היא שהוא הצליח למתוח קו ישיר בין החוויות האנושיות המקומיות לבין אירועים גלובליים.

התחזקות האנתרופולוגיה הסביבתית בישראל ובעולם

מתוך המגמה העולמית העולה להבנת הקשר בין המקומי לבין הלאומי (המדינה) והבין-לאומי נחשף הפוטנציאל ליצירת ידע אנתרופולוגי והבנות חדשות המשולבים

בתחומים יישומיים אחרים. סיפור מחקריה של אלינור אוסטרום, שהאנתרופולוגיה הכלכלית והסביבתית בלטה בהם והביאה לפיתוח דיאלוג עם תחומי דעת אחרים, כמו הכלכלה ומדע המדינה, הוא דוגמה מעניינת לפוטנציאל הגלום בשיח הבין-תחומי שאנתרופולוגים רבים ייחלו לו.

המחקרים האנתרופולוגיים שאוסטרום התבססה עליהם, התבצעו בשנות ה-70 וה-80 של המאה הקודמת והיו חלק ממגמה עולה של התרחבות המחקר הסביבתי-חברתי. תחום זה עסק במגוון נושאים, כמו תגובותיהן של חברות לשינויים בסביבה ובאקלים בעולם, תפקידם של הטקסים הדתיים בארגון, היחס לסביבה הטבעית, הפרשנויות המגוונות של קבוצות שונות לטבע או יחסן של קבוצות מיעוט למדינה ולפוליטיקה והכלכלה הלאומית והבין-לאומית המשפיעים על יחסם לטבע. לפי אנה צינג (Tsing, 2005), האנתרופולוגיה הכלכלית-סביבתית הושפעה גם מהתחזקות התחומים החוקרים את היחס בין המדע לבין החברה ומגישות חדשות בגאוגרפיה, כמו פוליטיקה אקולוגית (Zimmerer & Basset, 2003).

יש להדגיש כאן שגם בישראל תחום זה זוכה לאחרונה להכרה הדרגתית (גם אם לא באותה מידה כמו במקומות אחרים) אולי בשל התגברות הבעיות הסביבתיות בד בבד עם התחזקותה של התנועה הסביבתית במדינה. בשלושת העשורים שלאחר קום המדינה עסקה האנתרופולוגיה בישראל בעיקר בתהליכים שמטרתם בניית הלאום ומדינתו ולא הביעה עניין במתרחש אצל מי שנפגעו מן המדיניות הצבאית, הפוליטית או הכלכלית של המדינה הלאומית. עם השנים אימצה המדינה לא רק מדיניות מיליטריסטית, אלא גם אלמנטים ברורים של מדיניות קפיטליסטית נאו-ליברלית (Kimmerling, 2001), ובסוף המאה ה-20 חל שינוי והנושאים ההגמוניים האלה זכו להערכה מחודשת. מאז אנו עדים להתרחבות המחקר המשווה בענייני יהודים וערבים החיים יחד (בלא שוויון), בניסיונות ליישב את העולים בני הקהילה האתיופית, בנייתו השפועתיה של העלייה מברית המועצות ועוד. לצד העניינים האלה נכתבות עבודות חדשות בנושאים מגוונים, כמו אנתרופולוגיה פמיניסטית, חברה ושוק צרכני והאנתרופולוגיה של הגוף (אבוהב, 2011; Markowitz & Avieli, 2015). אמנם מספר האנתרופולוגים העוסקים באנתרופולוגיה של הסביבה הוא מועט ביותר, אך כדאי להזכיר את עבודותיהם של נתליה גוטקובסקי על ההשפעה הסביבתית והחברתית של תעשיית שמן הזית (גוטקובסקי, 2010; גוטקובסקי, דיסני ורבינוביץ, 2013); מחקרים שעסקו בהיבטים של אי-שוויון חברתי-סביבתי ומתחו ביקורת על הגלובליזציה ועל הנאו-ליברליות ועל השפעותיהן על מערכת התכנון (מונטרסקו, 2003; עיד, 2017; צ'רצ'מן וסילברמן, 2011; רבינוביץ, 2000, 2006; Eid, 2018); ספרו של דני רבינוביץ (רבינוביץ, 2009) המציג ניתוח חברתי וכלכלי משווה של השפעתם של שינויי האקלים בישראל וברחבי העולם; עבודתו של לירון שני בנושא המאבק המתנהל בין אנשי ההתיישבות היהודית לבין אנשי ארגוני הסביבה בנוגע להקמת יישובים חדשים בדרום הארץ, ובייחוד באזור מורח לכיש (שני, 2012). שני (2019) מציג הן סקירה מקיפה של מחקרים אנתרופולוגיים אחרים בתחום הסביבה בישראל

והן הבחנות מרתקות בנוגע לפוטנציאל היישומי הגלום בעבודת האנתרופולוג. הוא עושה זאת כחוקר המנסה להיות אובייקטיבי, אך לפעמים גם כגורם המתווך בין מחנות וקבוצות הנאבקים ביניהם בנושאים סביבתיים. דניאל מישורי מוביל לאחרונה מחקרים אחדים הקשורים להיבטים של נחלת הכלל בישראל במסגרת המאבק על הנגישות לחופי הים התיכון וחלוקה הוגנת של משאבי הגז (מישורי, 2014, 2016). נוסף על כך הוא חקר עם פאדי חמאד את הידע האקולוגי-מסורתי בכפר צור באהר שבמזרח ירושלים ותיעד פרקטיקות מקומיות, כפי שהן מתבטאות ב"מושע", המוסד החברתי הפלסטיני לניהול אדמות הכפרים המסורתיים על-פי עקרונות של נחלת הכלל (חמאד ומישורי, 2016). בכתב העת סוציולוגיה ישראלית יצא לאחרונה לאור גיליון מיוחד על סביבה וחברה בישראל, והוא כולל סקירה מעמיקה של הנושא (גוטקובסקי, גרוסגליק ושני, 2017).

נחלת-הכלל לעומת הנאו-ליברליזם

כאמור, אוסטרום התבססה בעיקר על השוואות של הידע האתנוגרפי העשיר של כמה מחקרים והציגה את יתרונותיהם ואת יעילותם של מוסדות חברתיים בתוך סביבה פיזית וכלכלית משתנה. היא גיבשה תובנות שונות, הרלוונטיות גם לחברה המודרנית, מתוך ערעור על הנחות היסוד של הכלכלה הנאו-ליברלית האורתודוקסית. התאוריה הכלכלית-חברתית שהיא פיתחה לאחר מכן שימשה בסיס לפרסום המדעי הרב שזכתה לו ולקבלת פרס נובל בשנת 2009.

ספרה של אוסטרום, *Governing the commons* (Ostrom, 1990), נחשב בעיני רבים לספר שהתווה את דרכם של תחומי מחקר חברתיים העוסקים בניהול משאבי טבע המצויים בנחלת הכלל, והיא פיתחה בו שיטות ניתוח והשוואה שהשפיעו על עבודותיהם של אנתרופולוגים רבים בשנים האחרונות, כפי שיתואר בהמשך. אוסטרום הפגינה רצון מיוחד לשלב מקרי מבחן, תאוריות ומודלים ממספר רב של תחומים, בייחוד ממדעי החברה, מהיסטוריה, ממדע המדינה ומכלכלה. שילוב זה של תחומים עזר לה לייצר כמות גדולה של עבודות מחקר, מאמרים וספרים, שהיו בעלי ערך רב לא רק לאנשי אקדמיה, אלא גם לנציגי ממשלות, למחוקקים ולקובעי מדיניות שעסקו בתחום של ניהול משאבי טבע, כמו יערות, מערכות מים, דגים וחיות בר במדינות העולם השלישי (Jodha, 1992; Schachter, 2017; Tarko, 2017). נוסף על כך, התובנות שגיבשה השפיעו על ניהול מערכות עירוניות של נחלת הכלל, כגון גינות ופארקים עירוניים, על תופעת הגידור בערים לעומת ניהול בנייני מגורים משותפים ועל ניהול האטמוספירה לרווחת כלל היצורים החיים בה (Low, 2001; Mishori, 2010; Rabinowitz, 2010). שינויי האקלים בעולם היו הנושא האחרון שהעסיק את אלינור אוסטרום לפני שנפטרה בשנת 2012, והיא ניסתה לחקור את עקרון הניהול הרב-מרכזי (polycentric governance) כדרך להבין את תופעת שינוי האקלים ולהשפיע עליה (Jordan, Huitema, Van Asselt, & Forster, 2018).

מערכות של משאבים שבנחלת הכלל (common pool resources) הן מערכות הנשלטות בידי קבוצות של אנשים בצורה שיתופית, והן מנוהלות בדרכים שאינן מאפשרות לחבריהן להפוך לבעלים יחידים של אותם משאבים. הסדרים אלו מתבססים על עזרה הדדית ועל הסכמה כוללת בין חברי הקבוצה בנוגע לחוקי הניהול והחברות בתוך הקבוצה עצמה. בלא חוקים עלולים המשאבים להפוך למערכות בעלות "גישה חופשית" (open access resources) החשופים לניצול מרבי של גורמים מחוץ לקהילה ולגרום בכך לבזבוז המשאבים בלא תיקון. אין להסיק מכך שיש חוקים אחידים לניהול משאבים שבנחלת הכלל, וכמגוון הקבוצות האתניות כך מגוון האסטרטגיות והחוקים המקומיים שלהם. ואולם, אוסטרום ניסתה לזהות את הנסיבות ואת התנאים המאפשרים ניהול יעיל של משאבי הטבע שבנחלת הכלל, שיש להם יכולת הישרדות גבוהה (מול הכוחות הכלכליים המודרניים, למשל), ובתוך כך היא חשפה סדירות מערכתית כללית בתוך המערכות האלה. לדוגמה, כדי לבחון מערכות לניהול יעילות מסביב לעולם היא בחנה והשוותה עם חוקרים אחרים סך של 104 אזורים שיש בהם 173 הסדרי ניהול שונים והסיקה שברוב המקרים הצליחו המערכות הקולקטיביות להבטיח יעילות, קיימות ושמירה על הסביבה בעת ובעונה אחת (Gibson, McKean, & Ostrom, 2000; Ostrom, 2005). זאת ועוד, מחקרים שנעשו בקרב משתמשי יערות בנפאל ובבוליביה הראו כי חברי הקהילה בילו שעות רבות בדיונים בסיבות להירדררות מצב היערות ובקידום הצעות לשיפורו (Ostrom, 2005). לאחר מכן הם יצרו נורמות חדשות, וכך הם ניהלו את היערות טוב יותר משכניהם או מסוכני הממשלה.

בעקבות עבודת ההשוואה היסודית סיכמה אוסטרום את שמונה התכונות הרווחות ברוב המוסדות החברתיים-כלכליים לניהול משאבים שבנחלת הכלל. לדעתה, תכונות אלו מאפשרות יציבות ויכולת עמידה לאורך זמן (Ostrom, 1990, 2000):

1. גבולות ברורים של המשאב.
2. יחס הוגן בין עלויות לבין תועלות לחברים בתוך המערכת השיתופית.
3. הסדרים קולקטיביים מוסכמים בין חבריה.
4. מערכת ניטור מוסכמת ומשותפת.
5. סנקציות הדרגתיות נגד מפריים של הנורמות הקבוצתיות.
6. מנגנון חברתי לפתרון עימותים בדרכי שלום.
7. הכרה מינימלית של המדינה בזכויות המקומיים להתארגן באופן אוטונומי.
8. יחידות היררכיות לניהול משאבי הטבע שבנחלת הכלל.

נוסף על כך, אוסטרום ניסתה לבחון איך מוסדות קולקטיביים של נחלת הכלל טומנים בחובם פוטנציאל לשימור תכונות סביבתיות בנות-קיימא על פני משאבים הנמצאים בבעלות פרטית, ביחוד אם הם מתאפיינים בניידות מרובה (כמו חיות בר או דגים) או בפזורה וגיוון רב (כמו סוגי עשבים ועצים). היא מצאה שמשתמשים קולקטיביים של משאבים שבנחלת הכלל אינם לכודים בתוך תחרות לניצול כל המשאבים שברשותם,

ובכך הם יכולים לשלוט במשאבים בצורה טובה ויעילה הרבה יותר מן המתואר בדרך כלל בספרות של ניהול משאבי הטבע או הכלכלה.

בעיני אנשים לא מעטים הצליחו מחקריה של אוסטרום להפריך את התאוריה רבת־ההשפעה של גארת הארדין (Hardin, 1968). הארדין, אקולוג התומך בעקרונות חשיבה כלכליים־ליברליים, טען שמטרי ניהול קולקטיביים של משאבים שבנחלת הכלל לא יצליחו לשמור על משאבים אלו מפני ניצול של אחדים מחברי הקבוצה. בכל הנוגע לקרקע משותפת, למשל, לכל חבר בקבוצה לא יהיה תמריץ זהה לפתח אותה אם בסופו של דבר יבוא מישהו אחר וייהנה מפירותיה בלי להשקיע מאמץ מתמשך, כפי שעשה הראשון. סיבה מרכזית נוספת, לדבריו, להידרדרות רמת הניצול של המשאבים המשותפים היא הגידול הדמוגרפי בעולם. הוא בחר להשתמש במטפורה שבה העולם דומה לחווה גדולה הפתוחה לשימוש חופשי של הכלל. במילים אחרות, מאחר ששטחי מרעה משותפים הם זמינים לכל החפץ בכך, כל רועה ירצה להביא יותר ויותר חיות מרעה אל השטח הזה, בלא הגבלה, אף על פי שהעולם הוא מקום מוגבל. לפי התאוריה של הארדין, מצב זה יגרום בסופו של דבר ל"טרגדיה של נחלת הכלל", משום שאיש אינו מעוניין להגביל את השימוש בשטח זה. אם מישהו ירצה בכך, הוא עלול להיחשב כאדם טיפש ולא רציונלי, כי אז אדם אחר ישתמש בו באופן נמרץ יותר. לדבריו, בשל הסיבות האלה אנשים אינם יכולים להתנהג באופן שייצר חוקי שימוש קולקטיביים, ועל כן הוא המליץ לדבוק בשתי אפשרויות בלבד: שליטה מלאה של המדינה או העברת הבעלות הקולקטיבית של המשאבים למשטר של בעלות פרטית.

טענותיו של הארדין מבוססות על ההנחות של גישות כלכליות נאו־ליברליות מודרניות בדבר היותו של האדם יצור אנוכי, חסר נורמות, הרודף אחר תוצאות וסיפוקים חומריים קצרי טווח (Feeny, Berkes, McCay, & Acheson, 1990). אוסטרום גרסה תמיד שטענות אלו מנוגדות לידע האנתרופולוגי שהיא ביססה עליו את מחקריה, המלמד כי מוסדות בעלי תכונות בנות־קיימא מתפתחים דווקא בגלל הגיוון האנושי של היחידים "המכירים זה את זה וחיים במקום אחד באופן קבוע, ובכך הם מפתחים קשרי אמון והדדיות המובילים ליצירת מוסדות חברתיים המגבילים את השימוש האנוכי במשאבי הקהילה" (Ostrom et al., 1999, p. 279).

כדי להתגבר על דרך המחשבה הנאו־ליברלית הציגה אוסטרום (Ostrom, 2000) רשימה נרחבת המפרטת את התנאים המאפשרים לייצר נורמות וכללים לפעולה קולקטיבית, ובין היתר היא הדגישה "מאפיינים של קבוצה": יתרון לקבוצות קטנות והומוגניות ותחושה חזקה של סולידריות חברתית ויחסים המבוססים על אמון הדדי. נוסף על כך היא ציינה את יתרונן העצום של רכיב הוויתור על פירות מְדִיִים של המשאבים לטובת פירות גדולים יותר בעתיד הרחוק, והיא כינתה זאת "אלמנט אחוז ההנחה". הבחנות אלו של אוסטרום היו, כאמור, תוצאה של השוואת המחקרים האנתרופולוגיים, אך היא לא הסתפקה בהם. כדי לעמוד על טיב טענותיה השתמשה אוסטרום בשיטות מחקר מעולם הפסיכולוגיה ומדעי חברה אחרים (Vollan & Ostrom, 2010).

היא ביצעה ניסויים חברתיים והראתה בהם שכאשר מאפשרים לאנשי הקבוצה לדבר ולתקשר ישירות, ליישם הסכמים בנוגע לחלוקת פירות המשאבים ולהעניש זה את זה במידת הצורך, הרמה הקולקטיבית של שיתוף הפעולה השתפרה מאוד. לעומת זאת, בניסויים הפוכים, שלא אפשרו לשחקנים לתקשר ביניהם, היא זיהתה רמה גבוהה של ניצול המשאבים (Ostrom, 1999).

תרומה חשובה נוספת של מתודולוגיות המחקר של אוסטרום הייתה הבנת משטרי הבעלות וזכויות השימוש בנכסים בקרב קהילות שונות בעולם. היא הראתה שהניסיון האנושי בתחום זה מייצר גיוון ומורכבות רבה ותיארה חמישה הסדרים עיקריים (Ostrom, 1999, 2005):

1. גישה: הזכות לגישה אל הנכס.
2. ניצול: הזכות להשתמש בפירות הנכס ובמשאביו.
3. ניהול: הזכות לנהל את המשאב או את הנכס.
4. הדרה: הזכות לקבוע מי ישתמש בנכס.
5. העברה: הזכות להעביר את זכויות הניהול וההדרה לאדם אחר.

לאחר מיון זה, היא ניסתה לנתח את הסוגים של משטרי הזכויות ואת הזכויות הנוצרות בשל השילוב ביניהם.

המשך השיח בין אוסטרום לבין האנתרופולוגיה

העקרונות שהציעה אוסטרום שימשו מספר רב של חוקרים ואנתרופולוגים ועזרו לגופים ממשלתיים או לגופים רשמיים אחרים להפוך את הניסיון הזה ליישום מעשי, בניגוד למדיניות שיושמה במחצית הראשונה של המאה ה־20 (Acheson, 2011). חלק ניכר מהם הראו ששיתוף פעולה בין חברי קבוצות אתניות הוא דרך חיים בסיסית במדינות רבות בעולם, והתאוריה של הארדין, שאימצו בברכה חוקרים בעלי אוריינטציה שמרנית ליברלית וסוכני ממשלה המעוניינים לקדם מדיניות של הפרטה ובעלות פרטית על משאבי טבע, נדחתה בקרב אנתרופולוגים רבים לאורך השנים (ראו, למשל, Feeney et al., 1990; Haller, 2010; Haller & Galvin, 2008; McCay & Acheson, 1987; McKeen, 2000). מחקרים אלו ואחרים הראו שמשאבי טבע מוגבלים, כמו אדמות מרעה, דגה, חיות בר, מקורות מים ויערות, היו תמיד נכסים שנוהלו בניהול משותף באמצעות מוסדות חברתיים מקומיים, שהתאפיינו בשני אפיונים: קבוצה מוגדרת, שחבריה מחליטים מי יהיה חבר בה ומי לא יהיה חבר בה לפי אמות מידה ברורות; משטרי ניהול בענייני טכנולוגיה, תזמון, חוקי הידיעות והשתייכות.

קטרין טקר (Tucker, 1999) השוותה בין כמה מקרים של ניהול משאבי טבע, בעיקר יערות, בקרב קבוצות שונות בהונדורס. היא ניסתה למצוא קווי דמיון בין משטרים בעלי נטייה לניהול קולקטיבי לבין משטרים שעברו לעקרונות של בעלות פרטית על אדמה

(שנפוצו לאחרונה באזור). לטענתה, משטרי ניהול קולקטיביים מביאים לתוצאות בנות־קיימא אם הם מתאפיינים בעקרונות שהציעה אוסטרום, ואילו משטרים פרטיים תלויים בעיקר בהעדפותיהם השונות של בעלי המשאבים, שחלק מהם מנצלים את המשאבים שבידיהם בצורה הרסנית. האנתרופולוג טוביאס האלר הראה שיש מקרים שמתקיימים בהם חוקים הדיינים בקרב יותר מקבוצה אחת, וחוקים אלו מסדירים תהליכים של שימוש משותף ביניהם באמצעות טקסים של הזמנה של צד אחד להשתמש במשאבים שבניהול צד אחר והזמנה חוזרת של הצד האחד (Haller, 2010).

האלר התבסס על המתודולוגיה ועל התאוריה של אוסטרום וביצע מחקרים משווים באפריקה ב־20 השנים האחרונות. לדבריו, התאוריה של הארדין מתעלמת מהשפעתו של ההקשר ההיסטורי על חלק לא מבוטל ממשטרי הניהול של המשאבים שבנחלת הכלל, המתאפיינים ברמה גבוהה של ניהול בר־קיימא. השפעות חיצוניות בדמות חוקים שאימצו, בייחוד מאפריקה ומאסיה, המדינות הקולוניאליסטיות ויושמו בכוח כשהדבר היה נחוץ להן, אילצו את הקבוצות המקומיות לשנות את מוסדותיהם החברתיים או לוותר עליהם כליל. הסדרים חיצוניים כאלה אומצו גם בעידן הפוסט־קולוניאליסטי במדינות שיש בהן משטרים קפיטליסטיים או סוציאליסטיים, ולאחר מכן גם באמצעות תכניות חיצוניות להסדרים כלכליים מחדשים (economic restructuring), והיו הסיבה העיקרית להפיכת המשאבים לבעלי תכונות של "גישה פתוחה" או בעלות פרטית. האלר טען שמוסדות מקומיים נוטרלו באמצעות התערבות של כוחות עליונים להם, ועל כן הארדין בלבד למעשה בין הסיבה לבין התוצאה. תופעות של ניצול יתר של משאבי טבע אינן נגרמות במקומות רבים בשל גידול המוגרפי או בשל כשל בתוך מוסדות הניהול המקומיים, אלא בשל הטרגדיה המצערת של בעלי נחלת הכלל לשעבר, שאולצו לנטוש את הנורמות ואת ההסדרים המקומיים שייצרו בעצמם לאורך השנים בשל לחץ של סוכני המדינה או של ארגונים בין־לאומיים, כמו קרן המטבע או הבנק העולמי (Haller, 2010).

כאמור, בדיון בנושא זה הוצגו לאורך השנים מחקרים רבים לא רק של אנתרופולוגים, אלא גם של חוקרים מתחומים אחרים, כמו גאוגרפיה חברתית, מדע המדינה, כלכלה וסוציולוגיה, והדבר עורר ויכוח בדבר ההתרחקות מן הפרדיגמה של מדעי הטבע אל מדעי החברה, המתעניינים בנושאי משילות של משאבי טבע. שיה זה יצר תאוריה חדשה בקרב חוקרים במדעי החברה, הנודעת בשם New Institutionalism. תאוריה זו אימצה את אחד העקרונות שהציע הכלכלן, דאגלאס נורת (North, 1990), שטען שכדי שמוסדות למיניהם יעבדו בצורה יציבה ולאורך זמן יש לשאוף להפחית את עלויות הפעולה (transaction cost) של האנשים המעוניינים להשתמש במשאבי הטבע. במילים אחרות, יש לשאוף לצמצם את היקף העלויות הנובעות מן הניסיון לקבל מידע על משתמשים אחרים, לנטר את פעולות המשתמשים ואת המשאבים וליצור מערכת סנקציות במקרים של הפרת החוקים. רק אם העלויות האלה מצומצמות, המוסדות החברתיים והכלכליים למיניהם ישרדו לאורך זמן, טען נורת.

התאוריה של נורת משתקפת בבירור בשיח המעניין בין האנתרופולוגיה לבין הכלכלה בעבודתה של האנתרופולוגית ג'ין אינסמנגר (Ensminger, 1992). מתוך עירוב עקרונות משני תחומי הדעת ומחקריה של אוסטרום טענה אינסמנגר שבקרב קבוצות הרועים של האורמא בקניה גרמו גורמים חיצוניים (מחירי שוק ומדיניות כלכלית) לעלייה במחירי הפרות, והדבר עודד את הפיכת שטחי המרעה משטחים שבנחלת הכלל לשטחים בבעלות פרטית. לדעתה, תהליך זה נוצר בגלל שינויים ביכולת המיקוח ובאידאולוגיה של שחקנים מקומיים ובגלל העלייה המרובה בעלויות פעולותיהם של האנשים המופקדים על ניהול המוסדות, בצורה שמנעה מהם ליישם את העקרונות שמנתה אוסטרום. אינסמנגר תיארה בפירוט את השפעת השינויים החיצוניים האלה, בייחוד המדיניות הכלכלית הנאו־ליברלית, ואת התהליך שגרם ליצירת הקשר המעודד אנשים לאחוז בשטחים מסוימים ולהכריז עליהם כשטחים בבעלות פרטית. למשל, בעלי עדרים ניזו לחסום את השימוש באזור לבעלי עדרים נוודים, בטענה שיש בכפריהם תשתיות מודרניות בלעדיות לשימוש עדריהם. אפשר אפוא לומר שהם ניסו להשתמש ברעיון המודרניות, הזוכה לתמיכתה של המדינה עצמה, כדי לסגור את נחלת הכלל בפני הרועים הנוודים. אינסמנגר תרמה לשיח שיצרה אוסטרום והדגישה את חשיבות ההבנה הן של הדינמיקה של יחסי הכוח בתוך המוסדות החברתיים והן של הדרך שהאידאולוגיה מומצאת בה מחדש וגורמת לשינוי או לאיבוד של הכללים וליצירת שטחים המנוצלים בידי מיעוט בעל אינטרסים כלכליים. היא ניסתה להבין איך אנשים מקומיים מחשבים את צורכיהם ואת אפשרויות הפעולה העומדות בפניהם, והיא עשתה זאת בתוך הקשר כלכלי ופוליטי רחב (Blaikie, 2006; Ensminger & Knight, 1997).

האלר המשיך להוביל מחקר אנתרופולוגי בין־תחומי משווה בהשפעת התפתחותו של עניין מחקרי אחר באנתרופולוגיה החברתית – עבודתו של אגראול (Agrawal, 2005), שהתמקד בניתוח השיח הסביבתי, ומתוך שיתוף פעולה עם חוקרים מתחום הגאוגרפיה החברתית, כמו גלווין (Galvin & Haller, 2008) או ריסט (Haller, Acciaoli, & Rist, 2015). מחקרו ניסה להבין באילו תנאים מתפתח משטר ניהול משאבים בדרך בת־קיימא, והוא התמקד בהשפעת הכוחות הפוליטיים והמסחריים על חיי הקהילות השונות. למשל, הוא הזכיר את המקרה של קבוצות הבאקא, באקולא והתווא באפריקה (המכונות בדרך כלל פיגמים או ננסים, "Pygmy"). קבוצות אלו ידועות במסורות ששמרו על מרחבי היערות לאור אמונותיהם בערכיהם הרוחניים, ובכך הן יצרו מרחב מחיה גם לחיות הבר (Ichikawa, 1996). ואולם, כאשר התפתחה פעילות מסחרית באזור, חלק מקבוצות אלו נאלצו לנטוש את מרחבי המחיה ולהרחיב את הציד של החיות ביער (Hart, 1978). מקרים דומים נצפו בצפון אמריקה בקרב הקרי (Cree) שהחלו לצוד חיות בר באופן מסחרי כדי למכור את פרוותיהן (Brightman, 1987). אחת הנקודות החשובות שהוא מזכיר כלקח שיש ללמוד ממחקרים משווים אלו היא הגילוי של שיטת ניהול המשאבים minimax. שיטה זו מביאה לתוצאות בנות־קיימא באמצעות עירוב וגיוון של שיטות לניהול משאבים. למשל, מחקרים באפריקה מראים שקבוצות רועים מערבבות סוגים שונים של

חיות ומשתמשות בשיטות רעייה מגוונות ובמרחבי רעייה שונים. הדבר נכון גם בנוגע לאסטרטגיות הדיג שנחקרו בקרב קבוצות שונות באינדונזיה, המאלצות את חבריהן שלא ליפול למלכודות ולערכים מסחריים המביאים לדיג יתר וקוראות להם לאמץ נורמות מתאימות ולשמר שיטות מסורתיות (Ruttan, 1998). האלר השתמש בדוגמאות מרובות מאפריקה ומדרום אמריקה, שנצפו בהן שיטות דומות לניהול דיג בקהילות המעוניינות בכך או בקהילות שהוכיחו את יכולתן לשמור על תוצאות ארוכות טווח כל עוד הרכב מוסדותיהן לא שונה ולא אבד (Acheson, 2003; Beeler & Frei, 2005; Haller, 2010).

האלר הזכיר בעבודותיו גם את החשיבות הקריטית של הניתוח האנתרופולוגי התאורטי, אם אנו מעוניינים להביא לתוצאות מעשיות בנות־קיימא. הוא טען שהאנתרופולוגים מאפשרים הבנה עמוקה של האידאולוגיות והנרטיבים השונים של השיח הסביבתי בתוך הקהילה, למשל איך שינויים כלכליים חיצוניים מאפשרים לדמויות בעלות כוח פוליטי או דתי בתוך החברה לנצל את מעמדן כדי לצבור מקורות חדשים של דומיננטיות. בדרך זו האנתרופולוג יכול להזהיר מפני פגיעה בנורמות מקומיות התורמות, כאמור, לשימוש לא הרסני בסביבה. מנקודת המבט האנתרופולוגית, האתגר הגדול הוא ניתוח המצב באופן הוליסטי מתוך בחינת הגדרות הפוליטיות והמוסדיות, והוא עצמו ניסה לחקור לעומק את נקודות המבט של האנשים המקומיים ולהבין איך הם רואים את בעיותיהם, את התמריצים העומדים בפניהם ואת האינטרסים האישיים. כדי ליישם חזון זה הדגיש האלר את חשיבות התקשורת בין תחומי הדעת השונים לבין המקומיים והמדינה, כי בבסיס העניין עומדת שאלה אחת שיש לה מספר רב של תשובות: "מה המשמעות של ניהול משאבים בצורה בת־קיימא?" (Haller, 2007, p. 348). יחד עם חוקרים אחרים הוא הציג לאחרונה מסגרת חדשה למחקר משווה (constitutionality) כדי להתחקות אחר הניסיונות של המקומיים להבטיח תנאים כאלה (Haller et al., 2015; Haller & Merten, 2018).

יש להזכיר כי המחקרים שבבסיס התאוריה של אוסטרום, והשיח הרב־תחומי סביבם שהוצג במאמר זה, תרמו גם לעיצוב תאוריות בתחום המדיניות החברתית הדמוקרטית. אחד החוקרים הבולטים בתחום זה הוא ג'יסי ריבוט, שטען שסוד ההצלחה לניהול בר־קיימא של משאבים בטבע טמון בביזור (decentralization) המוקדים והתהליכים הנוגעים לקבלת ההחלטות בעניין משאבים אלו אל הקהילות והמוסדות שבתחתית הסולם הפוליטי במדינה (Ribot, 2003; Ribot & Larson, 2013). ריבוט אימץ חלק מן העקרונות שהציעה אוסטרום, כמו יצירת הסדרים קולקטיביים מוסכמים, מערכת ניטור וסנקציות הדרגתיות ומנגנון חברתי לפתרון עימותים, וטען שהמדינה יכולה לעודד צמיחה של נורמות ומוסדות חברתיים מקומיים כאלה אם היא תכיר בלגיטימיות שלהם, ובכך תיצור הזדמנות חשובה לקידום המגמה העולמית להפצת תרבות של דמוקרטיה מקומית. בפנייתו לקובעי המדיניות הסביבתית הלאומית והבין־לאומית המליץ ריבוט ליישם כמה צעדים כדי לנצל את הפוטנציאל הטמון, לדעתו, בביזור דמוקרטי כזה, כמו שילוב המנהיגים המקומיים שנבחרו בדרך דמוקרטית, קידום ערכי השוויון מתוך שילוב

מספר רב של בעלי עניין בתהליכי קבלת ההחלטות (ובייחוד קבוצות מוחלשות, כמו נשים ועניים) והבניית תחושה מפותחת של אזרחות על-ידי קידום המודעות לאמצעים הדמוקרטיים העומדים לרשות בני הקהילה כדי ליצור שינוי "מלמטה למעלה" בניהול משאביהם (Ece, Murombedzi, & Ribot, 2017; Ribot, 2008, 2017).

סיכום

אנתרופולוגים אחדים טענו שהעולם המודרני בעידן המדינה הלאומית, הכרוך בהתפשטות מדיניות קפיטליסטית נאו-ליברלית, הופך לשדה מחקר חברתי גדול ואחיד. שדה מחקר זה משפיע על אלפי קבוצות בעולם המנסות לשמר את מוסדותיהם ואת ערכיהם המסורתיים. השיה של האנתרופולוגיה עם תחומי דעת אחרים, כפי שעשו אוסטרום, אינסמנגר, האלר וריבוט, מדגיש את החשיבות ואת הרלוונטיות של תחום הדעת ומציב אותו בתוך השיח העולמי העדכני, בין שמדובר בשינויי אקלים, בדרכי חיים או במודרניות ובין שמדובר ביצירת מדיניות בת-קיימא לניהול משאבים. האפשרויות המרובות שהאנתרופולוגים מגלים בעבודתם עם קבוצות שונות בעולם מוכיחות את חשיבות התחום ולו בגלל עובדה זו (Kuper & Marks, 2011). במהלך הקריירה האקדמית של אוסטרום היא דבקה בעיקרון שחוקרים ממדעי החברה צריכים לחזק את ממצאיהם באמצעות שילוב מספר רב של שיטות ומקורות, והשילוב שהיא עצמה עשתה עיצב את מעמדה בקרב קהל היעד האקדמי והציבורי וזיכה אותה בתהודה רבת-תחומית.

העושר האנושי הרב העולה מדרכי ההתמודדות עם השינויים המהירים המתחוללים בעולם המודרני במאה ה-21, הוא מאגר ידע חשוב, ויש למצוא את הדרכים למזגו בסביבה הרעיונית העכשווית. קולותיהם של קהילות אלו, כפי שתוארו אותם אוסטרום ואחרים בעקבותיה, מעידים על הדרכים הרבות של הדמיון האנושי לחתור תחת מבני כוח דומיננטיים והיררכיים ולערער עליהם על בסיס עקרונות מקומיים של שוויון ודמוקרטיה. דרכים אלו מצליחות להוכיח שמבנים "עליונים" אלו אינם חיוניים עוד. סיפוריהם המושמעים דרך המחקר האנתרופולוגי, כוללים ניסיונות ב"מקומות נסתרים" שפעולות אלו של יצירתיות אנושית מתרחשות בהם. ככל הנראה, האנתרופולוגיה היא תחום הדעת היחיד כיום המנסה לתת ביטוי לנורמות ולחיים הנשכחים של אותם מודרים מתוך גילוי המשותף ביניהם. תכונה זה עשויה להיות חשובה מאוד גם בקידום אווירה של אמפתיה כלפי אדם קטן ושונה. כדי להפוך את הזר למוכר עלינו לתאר אותו כאילו חיו היו דומים לחיינו, ובאמצעות השוואה כזו נוכל לגלות איך חיו אכן דומים וקשורים לחיינו (Eriksen, 2006). אם כן, פעולת ההשוואה היא כלי חשוב המחבר לא רק בין הידע האנתרופולוגי לבין תחומי דעת אחרים ועם הקהל הרחב, אלא גם בין תושבי העולם. כפי שכתב האנתרופולוג, קית הארט, בניית חברה טובה יותר תתאפשר מעצם "השימוש בדמיון לצורך הבדיוני והבניה של עולמות אחרים, אך אפשריים, בהשראתו של הניסיון האמיתי של 'האחר'" (Hart, 2003, p. 222).

מקורות

- אבוהב, א' (2011). קרוב אצל אחרים: התפתחות האנתרופולוגיה בישראל. תל אביב: רסלינג.
- גוטקובסקי, נ' (2010). הקו הירוק והקו המשווה: הסחר ההוגן המקומי בענף שמן הזית (עבודת מ"א). תל אביב: אוניברסיטת תל אביב.
- גוטקובסקי, נ', גרוסגליק, ר' ושני, ל' (2017). לקראת פרדיגמה חברתית-סביבתית בישראל. סוציולוגיה ישראלית, יח(2), 7-28.
- גוטקובסקי, נ', דיסני, ד' ורבינוביץ', ד' (2013). חקלאות "הסחר ההוגן" בענף שמן הזית והשפעותיה על הסביבה. אקולוגיה וסביבה, 4(1), 22-23.
- וינגרוד, א' (2010). האתנוגרף המושלם: קליפורד גירץ ורוח האנתרופולוגיה. קתרסיס, 12, 16-29.
- חמאד, פ' ומישורי, ד' (2016). נחלת הכלל וידע אקולוגי מסורתי בכפר צור באהר: קיימות אקולוגית-חברתית בעבר כהשראה להווה. מחקרי הנגב, ים המלח והערבה, 29(2), 59-85.
- מונטרסקו, ד' (2003). כלוב הזהב: ג'נטריפיקציה וגלובליזציה בפרויקט גבעת אנדרומדה, יפו. תיאוריה וביקורת, 23, 141-178.
- מישורי, ד' (2014). הים התיכון כנחלת הכלל: בעלות הציבור על חופי ישראל ועל משאבי הגז. אקולוגיה וסביבה, 1, 115-116.
- מישורי, ד' (2016). החוף/הגז הזה הוא שלנו! נחלת הכלל, קיימות ובעלות משותפת על משאבי טבע ומרחב ציבורי. בתוך א' אבישר (עורכת), אתגר הקיימות: חינוך ואחריות חברתית סביבתית (עמ' 179-213). בני ברק: הקיבוץ המאוחד.
- עיד, ר' (2017). היררכיה של חובות: הטבע ככלי לעיצוב יחסם של תושבי הכפרים הדרוזיים בכרמל למדינה. סוציולוגיה ישראלית, יח(2), 29-48.
- צ'רצ'מן, א' וסילברמן, א' (2011). שיקולים חברתיים בתכנון מרחבי. חיפה: הטכניון, המרכז לחקר העיר והאזור.
- רבינוביץ, ד' (2000). האופציה שנשכחה: השיכון העירוני השיתופי. תיאוריה וביקורת, 16, 101-121.
- רבינוביץ, ד' (2006). כת הטבע ודה-פוליטיזציה של איכות הסביבה: המקרה של כביש חוצה ישראל. בתוך ח' הרצוג וכ' להד (עורכות), יודעים ושותקים: מנגנוני השתקה והכחשה בחברה הישראלית (עמ' 133-144). ירושלים ותל אביב: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.
- רבינוביץ, ד' (2009). הנה זה בא: כיצד נשרוד את שינויי האקלים. בני ברק: הקיבוץ המאוחד.
- שני, ל' (2012). מרשם לטבע: הטבע בין אדמה לסביבה, המאבק על הקמת הישוב מרשם במזרח לכיש. סוציולוגיה ישראלית, יד(1), 57-82.

- Acheson, J. (2003). *Capturing the commons: Devising institutions to manage the Maine lobster industry*. Hanover, NH: University Press of New England.
- Acheson, J. (2011). Ostrom for anthropologists. *International Journal of the Commons*, 5(2), 319-339.
- Agrawal, A. (2005). *Environmentality: Technology of government and the making of subjects*. Durham, NC, & London, England: Duke University Press.
- Auyero, J., Bourgois, P., & Scheper-Hughes, N. (Eds.). (2015). *Violence at the urban margins*. Oxford, England: Oxford University Press.
- Barber, B. (1996). *Jihad vs. McWorld: How globalism and tribalism are reshaping the world*. New York, NY: Ballantine.
- Beeler, S., & Frei, K. (2005). *Collective resources and institutional change in the Niger Inland Delta (Mali): The cases of the Somono and Bozo fishermen of Wandiaaka and Daga Womina*. Paper presented at the conference and workshop on CPR-Institutions in African Floodplain Wetlands, Department of Social Anthropology, University of Zurich, Switzerland, February 14-16.
- Blaikie, P. (2006). Is small really beautiful? Community-based natural resource management in Malawi and Botswana. *World Development*, 34(11), 1942-1957.
- Bourdieu, P. (1998). *Acts of resistance*. New York, NY: New Press.
- Bourdieu, P. (2004). Abuse of power by the advocates of reason. In R. González (Ed.), *Anthropologists in the public sphere: Speaking out on war, peace, and American power* (pp. 71-74). Austin, TX: University of Texas Press.
- Brightman, R. (1987). Conservation and resource depletion: The case of the Boreal Forest algonquians. In B. McCay & J. Acheson (Eds.), *The question of the commons* (pp. 121-140). Tucson, AZ: Arizona University Press.
- Castells, M. (2000). *The rise of the network society*. London, England: Blackwell.
- Comaroff, J., & Comaroff, J. (2001). *Millennial capitalism and the culture of neoliberalism*. Durham, NC: Duke University Press.
- Da Col, G., & Graeber, D. (2011). Foreword: The return of ethnographic theory. *Journal of Ethnographic Theory*, 1(1), vi-xxxv.
- Ece, M., Murombedzi, J., & Ribot, J. (2017). Disempowering democracy: Local representation in community and carbon forestry in Africa. *Conservation and Society*, 15(4), 357-370.
- Eid, R. (2018). Burning forests, rising power: Towards a constitutionality process in Mount Carmel biosphere reserve. *Human Ecology*, 46(1), 41-50.
- Ensminger, J. (1992). *Making a market*. Cambridge, MA: Cambridge University Press.

- Ensminger, J., & Knight, J. (1997). Changing social norms: Common property, bride wealth, and clan exogamy. *Current Anthropology*, 38(1), 1-24.
- Eriksen, T. H. (2006). *Engaging anthropology: The case for a public presence*. Oxford, England: Berg.
- Eriksen, T. H. (2014a). Divided by a shared destiny: An anthropologist's notes from an overheated world. In T. H. Eriksen, C. Garsten, & S. Randeria (Eds.), *Anthropology now and next: Essays in honor of Ulf Hannerz* (pp. 11-28). New York, NY: Berghahn.
- Eriksen, T. H. (2014b). *Globalization: The key concepts*. London, England: Bloomsbury.
- Falzon, M. A. (2009). Multi-sited ethnography: Theory, praxis and locality in contemporary research. In M. A. Falzon (Ed.), *Multi-sited ethnography: Theory, praxis and locality in contemporary research* (pp. 1-24). Burlington, VA: Ashgate.
- Feeny, D., Berkes, F., McCay, B., & Acheson, J. (1990). The tragedy of the commons: Twenty-two years later. *Human Ecology*, 18(1), 1-19.
- Friedman, J. (1997). Global crises, the struggle for cultural identity and intellectual porkbarrelling: Cosmopolitans versus locals, ethnics and nationals. In P. Werbner & T. Modood (Eds.), *An era of de-hegemonisation in debating cultural hybridity* (pp. 70-89). London, England: Zed.
- Galvin, M., & Haller, T. (2008). *People, protected areas and global change: Participatory conservation in Latin America, Africa, Asia and Europe*. Bern, Switzerland: Swiss National Centre of Competence in Research North-South.
- Geertz, C. (1971). *Islam observed: Religious development in Morocco and Indonesia*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures: Selected essays*. New York, NY: Basic Books.
- Geertz, C. (1983). Local knowledge: Fact and law in comparative perspective. In C. Geertz (Ed.), *Local knowledge: Further essays in interpretive anthropology* (pp. 167-184). New York, NY: Basic Books.
- Gibson, C., McKean, M., & Ostrom, E. (2000). *People and forests: Communities, institutions, and governance*. Boston, MA: MIT Press.
- González, R. (Ed.). (2004). *Anthropologists in the public sphere: Speaking out on war, peace, and American power*. Austin, TX: University of Texas Press.
- Gough, K. (1968). New proposals for anthropologists. *Current Anthropology*, 9(5), 403-407.

- Graeber, D. (2004). *Fragments of an anarchist anthropology*. Chicago, IL: Prickly Paradigm.
- Haller, T. (2007). *Understanding institutions and their links to resource management from the perspective of new institutionalism*. Bern, Switzerland: Swiss National Centre of Competence in Research North-South.
- Haller, T. (2010). *Disputing the floodplains: Institutional change and the politics of resource management in African floodplains*. Leiden, Holland: Brill.
- Haller, T., & Galvin, M. (2008). Conclusion: Participation, ideologies and strategies – A comparative new institutionalist analysis of community conservation. In M. Galvin & T. Haller (Eds.), *People, protected areas and global change: Participatory conservation in Latin America, Africa, Asia and Europe* (pp. 507-549). Bern, Switzerland: Swiss National Centre of Competence in Research North-South.
- Haller, T., Acciaioli, G., & Rist, S. (2015). Constitutionality: Conditions for crafting local ownership of institution-building processes. *Society & Natural Resources*, 1, 1-20.
- Haller, T., & Merten, S. (2018). Crafting our own rules: Constitutionality as a bottom-up approach for the development of by-laws in Zambia. *Human Ecology*, 46(1), 3-13.
- Hardin, G. (1968). The tragedy of the commons. *Science*, 162(3859), 1243-1248.
- Hart, J. (1978). From subsistence to market: A case study of the Mbuti net hunters. *Human Ecology*, 6(3), 325-353.
- Hart, K. (2003). Epilogue: Studying world society. In T. H. Eriksen (Ed.), *Globalisation: Studies in anthropology* (pp. 2017-227). London, England: Pluto.
- Ichikawa, M. (1996). The co-existence of man and nature in African rain forest. In E. Roy & K. Fukui (Eds.), *Redefining nature: Ecology, culture, and domestication* (pp. 467-492). Washington, DC: Berg.
- Jodha, N. (1992). *Common property resources: A missing dimension of development strategies*. Washington, DC: The World Bank.
- Jordan, A., Huitema, D., Van Asselt, H., & Forster, J. (2018). *Governing climate change: Polycentricity in action?* Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Kahn, J. (2003). Anthropology as cosmopolitan practice? *Anthropological Theory*, 3(4), 403-415.
- Kimmerling, B. (2001). *The invention and decline of Israeliness-state, society, and the military*. Berkeley, CA: University of California Press.

- Kuper, A. (2005). *The reinvention of primitive society: Transformations of a myth*. New York, NY: Routledge.
- Kuper, A., & Marks, J. (2011). Anthropologists unite! *Nature*, 470, 166-168.
- Low, S. (2001). The edge and the center: Gated communities and the discourse of urban fear. *American Anthropologist*, 103(1), 45-58.
- Marcus, G. (1995). Ethnography in/of the world system: The emergence of multi-sited ethnography. *Annual Review of Anthropology*, 24, 95-117.
- Markowitz, F., & Avieli, N. (2015). Le paradoxe Israélien. *Ethnologie Française*, 2(45), 199-208.
- Mattei, U., & Nader, L. (2008). *Plunder: When the rule of law is illegal*. Oxford, England: Blackwell.
- McCay, B., & Acheson, J. (1987). *The question of the common*. Tucson, AZ: Arizona University Press.
- McKean, M. (2000). Common property: What it is, what it is good for, and what makes it work? In C. Gibson, M. McKean, & E. Ostrom (Eds.), *People and forests: Communities, institutions, and governance* (pp. 27-55). Cambridge, MA: MIT Press.
- Mishori, D. (2010). Conceptualizing the commons: Reflections on the rhetoric of environmental rights and public ownership. In O. von Feigenblatt (Ed.), *Development and conflict in the 21st century* (pp. 105-127). Bangkok, Thailand: JAPSS.
- Nader, L. (1972). Up the anthropologist: Perspectives gained from studying up. In D. Hymes (Ed.), *Reinventing anthropology* (pp. 284-311). New York, NY: Pantheon.
- North, D. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Boston, MA: Cambridge University Press.
- Ostrom, E. (1999). Coping with tragedies of the commons. *Annual Review of Political Science*, 2, 493-535.
- Ostrom, E. (2000). Reformulating the commons. *Swiss Political Science Review*, 61(1), 29-52.
- Ostrom, E. (2005). *Understanding institutional diversity*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Patai, R. (1983). *The Arab mind*. Tucson, AZ: Recovery Resources.
- Rabinowitz, D. (2010). Ostrom, the commons, and the anthropology of 'earthlings' and their atmosphere. *Focaal*, 57, 104-108.

- Ribot, J. (2003). Democratic decentralisation of natural resources: Institutional choice and discretionary power transfers in Sub-Saharan Africa. *Public Administration and Development*, 23(1), 53-65.
- Ribot, J. (2008). *Building local democracy through natural resource interventions: A policy brief*. New York, NY: World Resources Institute.
- Ribot, J. (2017). Vulnerability does not just fall from the sky. In R. Kaspersen (Ed.), *Risk conundrums: Solving unsolvable problems* (pp. 224-242). New York, NY: Routledge.
- Ribot, J., & Larson, A. (Eds.). (2013). *Democratic decentralisation through a natural resource lens: Cases from Africa, Asia and Latin America*. New York, NY: Routledge.
- Ruttan, L. M. (1998). Closing the commons: Cooperation for gain or restraint? *Human Ecology*, 26(1), 43-66.
- Schachter, H. L. (2017). Elinor Ostrom: The power and peril of multidisciplinary research. *Public Administration Review*, 77(6), 955-957.
- Schepher-Hughes, N. (2004). Parts unknown: Undercover ethnography of the organs-trafficking underworld. *Ethnography*, 5(1), 29-73.
- Schepher-Hughes, N. (2014a). Human trafficking in fresh organs for illicit transplants. In M. Dragiewicz (Ed.), *Human trafficking: Critical issues and contexts* (pp. 76-90). Abingdon, England: Taylor & Francis.
- Schepher-Hughes, N. (2014b). Hidden injuries of human trafficking for organs. *The New Internationalist*, 472(5), 20-33.
- Tarko, V. (2017). *Elinor Ostrom: An intellectual biography*. London, England, & New York, NY: Rowman & Littlefield.
- Tsing, A. (2005). *Friction: An ethnography of global connection*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Tucker, C. (1999). Common property design principles and development in a Honduran community. *Praxis: The Fletcher Journal of Development Studies*, 14, 1-23.
- Vollan, B., & Ostrom, E. (2010). Cooperation and the commons. *Science*, 330(6006), 923-924.
- Worsley, P. (1966). *The end of anthropology?* Paper presented at the 6th World Congress of Sociology, Evian, France, March.
- Zimmerer, K., & Bassett, T. (Eds.). (2003). *Political ecology: An integrative approach to geography and environment studies*. New York, NY, & London, England: Guilford.